

# Hvorfor ble bokmålet reformert i 1981?

---

OLE MICHAEL SELBERG

---

EN ARTIKKEL skrevet for et nordisk publikum drøftet Einar Lundeby i 1954 bl.a. hunkjønnnsformenens status i norsk, og beklaget at norsk språknormering var nødt til fjerne seg fra dansk og svensk på dette punkt: «Det fører ikke fram her å resonnerer språkssystematisk over hva som er mest rasjonelt; *en er nødt til å bøye seg for den faktiske språktilstand.*» Slik kunne man – med full rett! – uttrykke seg hvis man så *folkemålet*, dvs. dialektene, som det egentlige nasjonalspråk i Norge. I landets dominerende skriftspråk var derimot «den faktiske språktilstand» i 1954 slik at det krevdes et iherdig og måbevisst språkstrev for å få avskaffet de tradisjonelle felleskjønnnsformene. Av en gransking av språkbruken i ti romaner utgitt i 1957 fremgår at bare én av de ti forfatterne brukte hunkjønnnsformer i noen særlig utstrekning (Egil Pettersen, *Språknormering og forfatterne*, 1993)

Myndighetene bøyde seg for «den faktiske språktilstand» i folkemålet da de i 1917 innførte hunkjønn i riksmålets substantivbøyning – men gjennomgående lot de nye hunkjønnnsformene være valgfrie. De bøyde seg enda mer da de bare et snes år senere, i 1938, gjorde en stor del av 1917-rettskrivningens valgfrie hunkjønnnsformer **obligatoriske**, til tross for at forventningen om at disse og andre folkemålsformer frivillig ville bli tatt i bruk av de skrivende så snart de ble tillatt, på ingen måte var blitt innfridd.

Reaksjonen mot 1938-rettskrivningen

ble forsinket av krigen, men satte inn med full tyngde mot slutten av 1940-tallet, bl.a. med organisert motstand mot det radikale språket i skolebøkene («Foreldrebevegelsen i språksaken»). Hele tiåret 1950–1959 var preget av bitter strid mellom tilhengere og motstandere av den styrte språklige tilnærmingen på «norsk folkmåls grunn». Konflikten hardnet til da myndighetene i 1951 opprettet Norsk språkråd, mens man på riksmålshold stiftet «Foreldreaksjonen mot samnorsk». I 1952 utkom første utgave av Riksmålsforbundets ordliste, som straks ble tatt i bruk av størsteparten av den konservative presse, og i 1953 fikk den nå reetablerte uoffisielle riksmålsnormen sin normeringsinstans i Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur. Forliket i 1954 mellom myndighetene og «Foreldrebevegelsen i språksaken», som innebar at døren igjen ble åpnet for lærebøker med moderate former, dempet ikke motsetningene i nevneverdig grad. Et vitnesbyrd om hvor steilt frontene stod mot hverandre, var to «appeller» som i mai–juni 1955 ble trykt i Oslo-avisene. I den første gav 122 kjente kvinner og menn sin støtte til den offisielle språkpolitikken; i den andre (som var et svar på den første) anklaget 213 likeledes kjente navn myndighetene for å tvangsdirigere språket. Den nye læreboknormalen, som ble tatt i bruk i 1959, brakte ingen merkbar avspenning. I stedet for å komme motstanderne av den forserte tilnærmingen i møte degraderte den en rekke alminnelige moderate for-

mer (f.eks. 'sen', 'mel', 'gulv', 'lyve') til sideformer, men opprettholdt ellers en så utstrakt valgfrihet at den – i likhet med rettskrivningen av 1938 – falt fra hverandre i en radikal og en moderat variant.

Sigurd Hoel hadde alt i 1952 skrevet: «Arbeiderpartiet trenger ikke noe annet og mere enn det at Foreldreaksjonen viser seg å være en virkelig folkebevegelse, før det endrer signaler [ . . . ].» («Frihet eller tvang i sprogsaken»). Den gamle radikaler fikk rett – selv om det skulle gå tolv år før motstanden mot tilnæringspolitikken og mangelen på samsvar mellom den offisielle rettskrivning og normal skriftlig språkbruk var blitt en slik belastning at regjeringen måtte foreta seg noe. I januar 1964 nedsatte den en komité, under ledelse av professor Hans Vogt, med det mandat «å ta opp til drøfting heile språksituasjonen i landet og gjera framlegg om tiltak som komiteen meiner kan tene til å ta vare på og utvikle vårt norske språkarv». I sin innstilling, avgitt i 1966, pekte komiteen på det prinsipielt uheldige i at former «som både har tradisjon i skriftspråket og er levende i litteratur og tale, utelukkes fra den offisielle rettskrivning», og konkluderte med å anbefale at Norsk språknemnd ble erstattet med et råd for språkvern og språkdyrking «på fritt grunnlag». Myndighetene fulgte anbefalingen. Det nye normeringsorganet, som fikk navnet Norsk språkråd, ble opprettet i 1971, og trådte sammen året etter. I motsetning til sin forgjenger, Språknemnda, var det ikke programforpliktet til å drive tilnæringsstrev; det skulle bare «støtte opp om utviklingstendenser som på lengre sikt fører målformene nærmere sammen», og samtidig «verne om den kulturarv som norsk skriftspråk og talespråk representerer». I tillit til de signaler myndighetene hadde gitt om en språkpolitisk kursendring, lot

også riksmålsfløyen seg representere i det nye rådet, som i 1973 nedsatte et særutvalg til å arbeide med spørsmålet om en revisjon av bokmålet.

Einar Haugen tolker i sin bok *Riksspråk og folkemål. Norsk språkpolitikk i det 20. århundre* (1968), som utkom kort tid etter at Vogt-komiteen hadde offentliggjort sin innstilling, komiteens understrekning av det uheldige i å forby tradisjonelle, fremdeles levende former som et tilsagn til riksmålsbevegelsen om en utvidelse av læreboknormalen «så at tradisjonelle riksmålsformer blir tillatt» (s. 232). Også riksmålsfolk synes å ha forstått komiteens formulering som et løfte om riksmålet skulle inkluderes i det språk som var bokmålsseksjonens emne. Da særutvalget tok fatt på sin gjennomgåelse av rettskrivningen, viste det seg imidlertid at riksmålsrepresentantene var temmelig alene om en slik oppfatning.

Innholdet i det nye, «liberaliserte» bokmålet ble i hovedsak avgjort på Språkrådets årsmøte 26.–27. januar 1979. Bokmålsseksjonens medlemmer stemte først over et forslag fra Trygve Bull om å innlemme **hele** riksmålsrettskrivningen, på fem ord nær, i den offisielle normal. Etter at denne løsningen var forkastet med 11 mot 10 stemmer, ble det isteden votert over enkeltord. Sluttresultatet ble dermed summen av en lang rekke avstemninger, hvor utfallet til dels bar sterkt preg av tilfeldighet. Mens f.eks. 'rede' og 'dugg' ble godtatt med 11 stemmer mot 10, ble 'syv' og 'sne' forkastet med samme stemmetall. Mange riksmålsformer ble overhodet ikke lagt frem for rådet til avstemning.

De endringer årsmøtet vedtok, innebar at motsetningen mellom bokmålsnormalen og utbredt skriftlig språkbruk ble betydelig redusert – men ikke eliminert. Det «liberaliserte» bokmålet avvek fortsatt fra normale standardspråk på to vik-

tige punkter: 1) det *inkluderte* det en rekke folkelige former uten (godt) grunnlag i skriftradisjon og standardspråk; 2) det *ekskluderte* en rekke former som *hadde* et slikt grunnlag. Mens 'klokka sju' før hadde vært det eneste riktige, ble det nå også tillatt å skrive 'klokken sju', men derimot ikke 'klokken syv' eller 'til syvende og sist' – til tross for at det fremdeles skulle være full adgang til å skrive om 'grøne tyner' istedenfor 'grønne tønner', også i lærebøkene.

Språkrådets liberaliseringsvedtak utløste sterke reaksjoner fra tilhengerne av tilnæringspolitikken. Bl.a. sendte 49 lærere i norsk språk ved universiteter og høyskoler et brev til departementet, der de protesterte mot de fleste av de foreslåtte endringene. Aksjonen avfødte et «motbrev» fra 160 vitenskapelige tjenestemenn ved samtlige norske universiteter, som støttet språkrådsvedtaket.

Den 1. juni 1981 vedtok Stortinget enstemmig Språkrådets forslag til ny offisiell rettskrivning for bokmål. Myndighetene hadde nok en gang bøyd seg for «den faktiske språktilstand» – denne gang ikke i folkemålet, men i det dominerende skriftspråk! Etter i en årrekke å ha tegnet skriftspråskartet slik den mente det *burde* være, i håp om at terrenget ville følge etter, ble den statlige normeringen omsider nødt til å tilpasse kartet

til terrenget – iallfall et stykke på vei.

Når bokmålet i 1981 gjeninnførte en mengde tradisjonelle, men fremdeles fullt levende former, skyldtes det først og fremst at 1938-rettskrivningen hadde tatt på forskudd en utvikling som uteble. For å fremskynde nasjonens språklige samling hadde den normert *foregripende*, dvs. i strid med dominerende skriftlig språkbruk, uten å bry seg om at «for å bli godkjent som skriftlig norm må et uttrykk være i alminnelig bruk hos de skrivevante» (Finn-Erik Vinje). Da spriket mellom de offisielle rettskrivningsreglene og faktisk skriftlig språkbruk etter hvert gjorde det klart at forsøket på å forsere en sammensmelting mellom bokmål og nynorsk hadde mislykkes, var det bare et tids spørsmål når rettskrivningen måtte endres.

At liberaliseringen også skapte større samsvar mellom den offisielle rettskrivningen og det talte riksmål, er i denne sammenheng av underordnet betydning. Det beror på en misforståelse når det i en språkhistorie for den videregående skolen hevdes at 81-reformen hadde «same grunnlag som den første språkreforma i vårt hundreår: Skriftspråket skulle rette seg etter det 'danna' talemålet i samtida.» (A. Torp, B. H. Dahl, I. Lundebey, *Språk-linjer*, 1991, s. 146).